

מאמר מקורי

"המתבגרים" בערוץ הילדים: התמודדות עם טאבו על דיון במיניות בטלוויזיה לילדים בישראל

יובל גוז'נסקי*

תקציר

שידורה בערוץ הילדים של סדרה תיעודית בשם "המתבגרים" עורר ב-2015 סערה ציבורית. המחקר האיכותני במאמר זה, המתבסס על ראיונות עם יוצרי הסדרה, על הטקסט הטלוויזיוני ועל פרסומים ציבוריים מעלה כי "המתבגרים" הציפה בחברה הישראלית מחלוקות עמוקות בנושא הגבולות הלגיטימיים של התקשורת לילדים בכלל, ושל העיסוק במין ומיניות בפרט. הדיון הציבורי חשף את הקונפליקט בין תפיסות עולם שונות, שמרנית וליברלית, לגבי התקשורת הפונה לילדים. מבחינת התפיסה השמרנית, אותה ביטאו קבוצת הורים ומספר חברי-כנסת, הטלוויזיה לילדים נועדה להיות בידי ההורים, המבוגרים והממסד כלי לשליטה בידע אליו נחשפים ילדים; לביסוסן של תפיסות הגמוניות; ולשימור טאבו תרבותי, כמו, למשל, מניעת שיח פתוח במיניות. לעומתה, תמכה העמדה הליברלית, שהציגו אנשי ערוץ הילדים, האסדרה ובית המשפט, בילדים כ'בעלי זכויות', שזכותם לקבל מידע אמין ועובדתי באמצעות התקשורת ולהיות שותפים בדיון פתוח במיניות של עצמם. הסדרה אכן שודרה; אך ספק אם נסללה הדרך להתגברות על הטאבו החברתי.

מבוא

לא יעלה על הדעת שבערוץ הילדים יסבירו לצופים איך מקיימים יחסי מין. [...] אני מציע להשאיר את החינוך המיני בידי משרד החינוך. ערוץ הילדים רוצה להיות ליברלי על חשבון התמימות של ילדינו (ח"כ מיקי זוהר, מצוטט אצל שיר, 23 בדצמבר 2015).

המובאה מדבריו של חבר הכנסת מיקי זוהר (הליכוד) מתייחסת לעלייתה לשידור בערוץ הילדים בשנת 2015 של סדרה תיעודית בת שבעה פרקים בשם "המתבגרים". כחלק מהסערה הציבורית שהתחוללה בארץ לקראת שידור הסדרה, הוצא צו מניעה משפטי לדחיית מועד שידור הפרק שעסק בפורנוגרפיה, הוגשו שתי עתירות לבג"ץ ונערך דיון סוער בוועדת החינוך בכנסת. הילי חורב קסוטו, מנהלת ערוץ הילדים שנכחה בדיון, תיארה את החוויה: "זה היה פשוט אחד הדיונים ההזויים. [...] אני הבאתי קטעים מהסדרה, כדי להראות להם שמדברים בה על דימוי גוף, על כמה הפוטושופ מעוות. שמדברים שם על זה שאם מישהו מטריד אותך מינית את צריכה לקום ולהגיד 'לא' ומותר לך לסרב, ועל זה שאסור לראות תכנים פורנוגרפיים. ויושב ראש הוועדה לא הסכים שאני אראה אותם" (חורב קסוטו, 27 ביולי 2016).¹

* ד"ר יובל גוז'נסקי (yuvalg@mail.sapir.ac.il), מרצה במחלקה לתקשורת, המכללה האקדמית ספיר ועומד בראש המרכז לחקר מדיה לילדים ולנוער בה.

"המתבגרים", סדרה לא שגרתית בשדה הטלוויזיה לילדים² בישראל, הציפה על פני השטח שאלות ומחלוקות בנושא הגבולות הלגיטימיים של התקשורת לילדים בכלל, ושל עיסוקה בחינוך מיני בפרט. מחלוקות ציבוריות אלה נגעו ישירות בתפיסות הגמוניות בסוגיית הייצוג בתקשורת של מין ומיניות של ילדים, ובהקשר זה הציגו עמדות מנוגדות, אשר נבעו מתפיסות ילדות שונות. הסתירה בין השיח המגוון או המוסרני מצד מבוגרים לבין הצורך של ילדים וזכותם למידע מהימן, הציבה בפני יוצרי הטלוויזיה לילדים דילמה קשה: מצד אחד, אם יתעלמו מן העיסוק התיעודי או החינוכי בהתבגרות, הם יחטאו לקהל היעד שלהם; מצד שני, כיצד יציגו שינויים בגוף ומיניות של ילדים באופן ישיר וגלוי, מבלי להיות מואשמים כמי שחושפים אותם לתוכן לא ראוי או אף בפגיעה במוסר?

במסורת של חקר תקשורת כתרבות, מאמר זה מבוסס על מחקר הפקה יחד עם ניתוח הטקסט הטלוויזיוני עצמו והשיח הציבורי על אודותיו. במאמר ייבחנו השאלות הבאות: באלו דרכים בחרו יוצרי הסדרה להציג את הנושא? כיצד הם נערכו לתגובות הציבוריות הצפויות לקראת ובעת שידור הסדרה ומה הם למדו מן העבודה עליה? מה ניתן ללמוד מהוויכוח הציבורי סביב הסדרה על תפיסת הילדות והתקשורת לילדים בתרבות ובחברה הישראליות בעידן הנוכחי?

גיל ההתבגרות וחינוך מיני

תקופת ההתבגרות, המוגדרת גופנית והורמונלית כשלב שבו הילד והילדה מפתחים יכולת פריון, מתרחשת בעידן הנוכחי בטווח הגילים 8-15 (Parent et al., 2003). גיל הבשלות המינית השתנה לאורך ההיסטוריה האנושית. כך, למשל, במהלך 150 השנים האחרונות הוקדם מועד הווסת הראשון אצל בנות והוא מתרחש כיום בממוצע בגיל 12 (הוכברג, 2014). אך ההתבגרות אינה תהליך ביולוגי בלבד, אלא גם תהליך נפשי, חברתי ותרבותי. מחקרים בסוציולוגיה של ילדות הסבו את תשומת הלב לקונפליקט המובנה בין תהליך השינוי האישי של היחיד לבין היחס החברתי והתרבותי המשתנה לתהליך ההתבגרות. ההבניה החברתית של משמעות המושג 'להיות בגיל ההתבגרות' היא היסטורית ותלויה גם בתפיסות חברתיות, דתיות ותרבותיות בכל חברה וקהילה (Brooks-Gunn & Petersen, 1984; Meyer, 1986). טשטוש הגבול המובהק של גיל המעבר מילד למבוגר והתארכות תקופת הנעורים, המאפיין את העידן המודרני (קראוזמן בן-עמוס, 1995), יצרו קושי בזיהוי הגיל המדויק בו מתחילה ההתבגרות. משרד החינוך הישראלי, למשל, מגדיר את הגילים 9-12 כגיל טרום התבגרות, שבו עולה הסקרנות למין, וכולל חיפוש אחר מידע על פעילויות מיניות. את הגילים 13-18 מגדיר משרד החינוך כגיל ההתבגרות עצמו (ידיד, 2017).

מין ומיניות הם מרכיב מסקרן ונוכח בחיי הילדים, בין שמבוגרים מוכנים להכיר בכך ובין שהממסד מוצא צורך להטיל מגבלות על הדיון בהם. במסמך של השירות הפסיכולוגי הייעוצי של משרד החינוך נכתב: "מיניות מלווה אותנו כל החיים מרגע הלידה ועד יום מותנו. [...] טענות פסיכולוגיות הושמעו על כך שעד גיל 10, ילדים פחות עסוקים במיניות. כיום ברור שיש שתי השפעות שגורמות למצב להיות מורכב יותר: תהליך ההתפתחות המינית הוקדם, וכיום ניתן למצוא ביטויים של התפתחות מינית כבר בקרב ילדים וילדות בכיתות ג' ד'. השפעה נוספת שיש להקדמת ההתפתחות המינית, היא החשיפה הסביבתית לתכנים מיניים במדיה" (רייף, 2014).

מבוגרים, ובראשם ההורים, נתפסים כמי שתפקידם להכין את הילדים לשינויים הגופניים, הנפשיים והחברתיים שהם צפויים לחוות בגיל ההתבגרות. גם המדינה המודרנית מזוהה כזו שנועד לה תפקיד חברתי לסייע ולהדריך את הילדים בתקופת המעבר מילדות לבגרות. מצופה מפסיכולוגים חינוכיים, מרופאים ובעיקר ממערכת החינוך הממוסדת שיעבירו לילדים מידע המבוסס על עובדות, אמין ומועיל. מידע זה מכונה "חינוך מיני" (sexuality education) (למשל, בהנחיות ארגון האו"ם לחינוך, מדע ותרבות, אונסק"ו: UNESCO, 2009). הפצת מידע מטעם הממסד המדינתי נועדה לבסס ידע ביולוגי עובדתי ביחס להתבגרות ולהגן על ילדים מסכנות וממידע "מזיק". אך לא פחות מכך, להבטיח את ההמשכיות של הנורמות התרבותיות וההגמוניות של המבוגרים. שני דגמים מרכזיים של חינוך מיני ממלכתי התגבשו בעולם: הגישה השמרנית והגישה הכוללנית (Boonstra, 2011). שתי הגישות תומכות בהעברת מידע רפואי-מדעי עובדתי על האנטומיה האנושית והתפתחות הגוף בגיל ההתבגרות, אך הן נבדלות בהתייחסותן למיניות של ילדים עצמם.

הגישה השמרנית, שבבסיסה תפיסות דתיות ומסורתיות, שמה דגש ב'הימנעות בלבד', כלומר בהימנעות ממין מחוץ לנישואים. הגישה הכוללנית מתייחסת, לעומת זאת, למיניות של ילדים כחלק מהתנהגות אנושית נורמטיבית. בהתאם לכך, מבקשת הגישה הכוללנית לצייד את הילדים בידע ובכישורי חיים. בונסטר (שם) מזהה שני זרמים עיקריים בתפיסות עולם ובמסגרת במסגרת הגישה הכוללנית המקובלת בעיקר במדינות המערביות: במדינות מוסרניות כמו ארצות הברית, מטרת החינוך המיני, במידה שהוא בכלל קיים, היא מניעה של סכנות הכרוכות במין ובמיניות (הריון בלתי רצוי, מחלות מין); ואילו במדינות ליברליות כמו מדינות סקנדינביה, העיסוק במיניות של ילדים נתפס כחלק מזכויות הילדים למידע ולחינוך, שפירושו לקבל מידע אמין ועובדתי ולהיות שותפים בדיון פתוח במיניות של עצמם.³

תקשורת ומיניות של ילדים

עיסוק לא-עלילתי (תיעודי או מגזיני) בשלב החיים הנקרא התבגרות (adolescence) ובעיקר בהתבגרות מינית הנגזרת ממנה (puberty) (הוכברג, 2014), כפי שביקשה הסדרה "המתבגרים" לעשות על גבי מסך טלוויזיה לילדים, כרוך בהכרח בייצוג ובשיח הנוגעים בשינויים בגוף הילדי ובמיניות. תיאוריית הבניית המציאות העלתה ביקורת לגבי אופני הייצוג התקשורתי הסטריאוטיפי של הגוף והמיניות של נשים וגברים, בנות ובנים, והצגתם באופן מוגזם כאובייקטים מיניים. משמעותית במיוחד תופעה תקשורתית המבליטה התנהגות מינית מוחצנת, שזכתה לכינוי "היפר-מיניות".⁴ תיאוריית הלמידה החברתית, הרואה בטלוויזיה מקור מידע המספק מודלים ללמידה ובמיוחד נוכח היותה של הטלוויזיה אחד מסוכני החיברות המרכזיים בחיי ילדים, העלתה, למשל, חשש מפני הבנייה שגויה של תפיסות מגדריות. כפי שמצינת למיש: "חשיפה מתמדת לדימויי היפר-מיניות אצל בנות מובילה, בין השאר, להפנמה של תפיסה המאופיינת באובייקטיביזציה עצמית, בדימוי עצמי נמוך ובהנחה כי הגוף (ולא אישיותן), פעילותן והישיגיהן האישיים) הוא המהווה זירה מרכזית להגדרתן הנשית העצמית" (למיש, 2011, עמ' 66).

הטענות ביחס למקומה של התקשורת בשינויים בתפיסות של ילדים וצעירים את המין לעומת מרכיבים אישיים, חברתיים ותרבותיים, שנויות במחלוקת.⁵ בהתבוננות על תרבות התקשורת, בקינגהם (Buckingham, 2012) מעריך כי המושג "היפר-מיניות של ילדים" מסתיר חששות ופחדים עמוקים מפני שינוי חברתי. לטענתו, גופים דתיים, חלק מהארגונים הפמיניסטיים ופוליטיקאים חברו יחד כדי להגדיר ילדים ואת הילדות רק במונחים של תמימות ופגיעות, ולתאר כל חשיפה, מכל סוג, למין ולמיניות כהשחתה מוסרית וחברתית. המגבלות והחשש מדיון במיניות של מבוגרים ושל ילדים בתקשורת הממוסדת לילדים, ממשך וטוען בקינגהם, עלולים להגיע עד אבסורד, עד כדי איסור להציג כל דימוי חזותי של הגוף האנושי. במחקרה, שנשען על ראיונות עם מפקי טלוויזיה לילדים מ-65 מדינות ברחבי העולם, מצאה למיש (Lemish, 2011) כי רובם העדיפו לבחור ייצוגים של אהבה רומנטית על פני עיסוק ישיר במין. לטענתה, ההתמקדות באהבה 'הנשגבת' לעומת ההתעלמות מן המיניות 'הארצית', מתרחקת מהמציאות, מהשאיפות ומהצרכים הממשיים של ילדים ושל מתבגרים. תפיסה תרבותית זו, המקובלת בטלוויזיה לילדים בארצות רבות, מנסה ליצור הפרדה בין אהבה ומיניות, כפי שהסבירה מפיקה מאוסטרליה:

We have standards that don't allow us. There were things like a girl going to buy condoms. I wouldn't show that in Australia. We can deal with a relationship to a point, but the program needs to be suitable for a child to watch (cited in Lemish, 2010, pp. 83-84).

אולם התחמקות מעיסוק בנושא שנוי במחלוקת סותרת אבן יסוד בתפיסה העצמית של יוצרי הטלוויזיה לילדים כנושאים באחריות חברתית כלפי קהל הצופים הצעיר שלהם (אבירם, 2010). היוצרים מודעים לכך שהילדים עצמם תופסים את הטלוויזיה כמקור מידע חברתי משמעותי, אשר ממנו הם שואבים ידע לגבי דרכי התנהגות, עובדות ונורמות חברתיות מקובלות (Neuss, 2005). הילדים מעריכים אמנם את הידע שהם מקבלים בנושאי התבגרות גופנית ונפשית מאנשי חינוך מיני ומאימהותיהם, אך הם גם רואים בתקשורת מקור מידע עשיר יותר ומביך פחות, ושהינה מודעת טוב יותר לצרכים ולחרדות שלהם (Bragg, 2006).

לפי פוקו (1976 [2008]), האיסורים בכל הקשור לדיון במיניות מבטאים תפיסה אידיאולוגית שנועדה לשלוט במין באמצעות שיח ממוסד ומדעי. הארגון החברתי וההיסטורי של התשוקה המינית מתייחס לאהבה כרגש בלבד, ואילו המין שמור לרבייה ולהקמת משפחה. כל התנהגות החורגת מגבולות אלה מוגדרת כהדוניסטית, ולכן עלולה לסכן את הסדר החברתי הקיים. ביטוי לאבסורד הטמון במגבלות אלה של מערך הידע והכוח בתחום העיסוק במין בטלוויזיה לילדים, ניתן למצוא בדבריה של מפיקה, שפעלה בתאגיד הגלובלי Cartoon Network הפועל מארצות הברית, שסיפרה כי איש לא התלונן כאשר התכניות לילדים הציגו אנשים נהרגים, אך די בהערה בעלת נופך מיני כדי להקפיץ את ההורים (Lemish, 2011).

בין אם הימנעות מייצוג מיניות נבעה מתפיסת עולם, המזהה סכנה בחשיפה של ילדים לתכנים מיניים מפורשים, או מן החשש לדון בתוכן הנחשב בעיני מבוגרים 'לא הולם לילדים' תרבותית וחברתית, בפועל התקבע בשדה הייצור של הטלוויזיה לילדים דפוס פעולה תרבותי הגמוני,

הביטוס⁶ במונחים של בורדייה (1984 [2005]). הביטוס זה שולל ייצוג של מין ומיניות בטלוויזיה לילדים. דפוס זה עומד במובהק בניגוד לדפוס הפעולה הקיים בתכניות למבוגרים, צעירים ונוער (Eyal, Raz, & Levi, 2014) ונועד להגדיר ולסמן את הטלוויזיה לילדים כמקום מגוון. טאבו זה, בין שהוא כלול בחוקים ובכללי רגולציה של הממסד המדינתי ובין שהופנם כאיסור תרבותי לא פורמלי אצל רבים מהמפיקים של הטלוויזיה לילדים ברחבי העולם, הפך למעשה דרך הפעולה הדומיננטית בשידורי התקשורת לילדים במדינות רבות בעולם.

מידע וחינוך מיני בתקשורת לילדים

שידור מידע אמין ומדויק בנושאי מין והתפתחות מינית באופן המתאים ליכולות התפיסה של ילדים בגילים שונים נתפס תרבותית כפעולה ראויה ולכן אינו נכלל בהגדרה של "היפר-מיניות" (American Psychological Association, 2007). תכניות טלוויזיה לא עלילתיות (תיעודיות או לימודיות), המופקות במטרה לספק את הסקרנות של ילדים כלפי שינויים גופניים, מין ומיניות, עשויות להעמיק את הידע שלהם ולספק מענה חינוכי לחשש מפני חשיפה לייצוגים פורנוגרפיים של הגוף ומפני אלימות מינית בין ילדים ובני נוער. למרות הרתיעה, שתוארה לעיל, שחשים מפיקי טלוויזיה רבים, שודרו בעולם גם תכניות לילדים אשר עסקו בהתבגרות. בניתוח של תכניות לא-עלילתיות מחמישה עשורים נמצא כי בתכניות אלו בא לידי ביטוי שפע של דרכים לייצוג של שינויים גופניים, מין ומיניות של ילדים ונוער בגיל ההתבגרות (Gozansky, 2018a). נעשה בהן שימוש באמצעי הדגמה רפואיים (כמו צילומי מיקרוסקופ), באנימציה, במודלים תלת-ממדיים, בתמונות סטילס וגם בצילומי וידאו של גוף אנושי בעירום מלא. מעשה מיני מפורש לא הוצג, אך היו תכניות שהציגו ציורי הנפשה שתיארו בצורה מוחשית שינויים בגוף של בנים ובנות וכן מין הטרוסקסואלי. את המידע בתכניות אלה הגישו אנשי מקצוע (כמו מומחים לחינוך מיני), מנחי טלוויזיה מבוגרים אך גם ילדים ומבוגרים שאינם שחקנים, אשר שיתפו את הצופים בחוויות ההתבגרות האישיות שלהם.

מחקרו של גוז'נסקי (Gozansky, 2018a) זיהה שתי גישות מרכזיות בתכניות לחינוך מיני לילדים מעל מסך הטלוויזיה: האחת, שמרנית אך פרגמטית, מציגה עובדות ביולוגיות בנושא השינויים בגוף המתבגר והמתבגרת, תוך הדגשת ההשלכות השליליות של מין מוקדם. הגישה השנייה, גישה "בעלי הזכויות" – אשר ליונגסטון ובולגר (Livingstone & Bulger, 2014) מגדירות כזכות לקבלת מידע אמין ועובדתי באמצעות התקשורת ולהשתתפות של הילדים בדיון – מציגה באופן פתוח וגלוי את הגוף האנושי המשתנה בגיל ההתבגרות. בתכניות הנאמנות לגישה השנייה, שנוצרו בעיקר במדינות צפון אירופיות, דיברו בצורה גלויה על מין ומיניות והציגו בפתוחות את גופם של ילדים ושל מבוגרים. הן ביקשו לצייד ילדים במידע על התפתחות מינית במטרה מוצהרת לתת לילדים להרגיש בנוח עם גופם ועם המיניות שלהם.

מיניות וחינוך מיני בטלוויזיה לילדים בישראל

בתוכן של ערוצים למבוגרים, הנצפה גם על ידי בני נוער וילדים בישראל, נמצא כי שכוחות המסרים על מין ומיניות גבוהה. כ-80% מהתכניות בצפיית שיא כללו לפחות סצנה אחת עם מסר בנושא מין ובממוצע היו בכל פרק חמש סצנות מיניות (Eyal, Raz, & Levi, 2014). בתכניות המועדפות על בני נוער ישראלים בכיתות י"ב, שכללו דרמות, קומדיות ותכניות ריאליטי ובידור

מקומיות וזרות, נמצאו סצנות עם תוכן מיני ב-85% מהפרקים. רק ב-5% מכלל הסצנות עם תוכן מיני כללו התייחסות לבריאות מינית (אמצעי מניעה ומין בטוח) (איל, 2015). ריבוי תכנים מיניים בתוכן למבוגרים ולנוער והביקורת הציבורית הקשו על יוצרי הטלוויזיה לילדים בישראל לעסוק במיניות ובחינוך מיני. במשך חמשת העשורים הראשונים של הטלוויזיה לילדים בארץ, הן הערוצים הציבוריים והממלכתיים והן אלה הפרטיים מיעטו לעסוק בנושאי גוף, מין ומיניות באופן לא-עלילתי, דהיינו בסרטים תיעודיים או בתכניות מגזין (Gozansky, 2017). התייחסות מסוימת לסוגיית ההתבגרות של ילדים באה לידי ביטוי בסדרות דרמה עלילתיות, אשר הרבו לעסוק בשינויים רגשיים, בהתאהבות ובדילמות רומנטיות של גיל ההתבגרות (Gozansky, 2018b). אך גם דרמות אלה התחמקו בדרך כלל מעיסוק בנושאים של התפתחות גופנית ומסוגיית המיניות עצמה. לרוב, נשיקה בין נער ונערה היתה שיאו של הייצוג הטלוויזיוני העלילתי של מיניות בגיל ההתבגרות בתקשורת לילדים.

חריגה בולטת בתחום הפקות המקור הלא-עלילתיות, בבחינת יוצא מן הכלל המעיד על הכלל, היתה התוכנית "קלפים פתוחים", ששודרה בשנות התשעים של המאה העשרים בטלוויזיה החינוכית הישראלית. התכנית היתה מגזין נוער שבועי, שעסק במגוון נושאים שנויים במחלוקת בחברה הישראלית כמו: חזרה בתשובה, סמים, הפרעות אכילה, גיוס לצה"ל וקשיים חברתיים. בשנת 1997 הופקו שני פרקים שעסקו בנוער גאה (קמינר, 1997). בפרקים אלה אירח המנחה, נתיב רובינזון, שני צעירים הומואים, צעיר ביסקסואל, צעירה לסבית וכן גם לצעיר הומו. המשתתפים הצעירים סיפרו על חייהם, ולאחר הסיפור נערך באולפן דיון עם ילדים ונוער בנושא נטייה מינית. שר החינוך באותה תקופה, זבולון המר מהמפלגה הדתית לאומית (מפד"ל), שמתוקף תפקידו היה הממונה הישיר על הטלוויזיה החינוכית, הורה לעכב את השידור בטענה שתכנית העוסקת בזהות מינית בטלוויזיה החינוכית תתפרש כמתן לגיטימציה להומוסקסואליות. ארגונים לזכויות הקהילה הלהט"בית והאגודה לזכויות האזרח עתרו לבג"ץ בטענה כי עיכוב השידור פוגע בחופש הביטוי ובזכויות הפרט (ספיבק, 2016). שופטי בג"ץ צפו בתכנית וקבעו כי הסדרה חינוכית במובן הרחב ביותר. בהתייחסם לחששות מההשלכות של הצפייה בתכנית מצד ילדים ונוער, קבעו השופטים כי "העובדה שהצגת החוויה החד-מינית על ידי ארבעת המרואיינים אינה מלווה בירגשות אשם", אינה מעודדת 'הפקרות מינית', וכי "החשש להתנסות בעקבותיה הינו שולי ובלתי מזיק בסופו של דבר" (בג"ץ, 1997). השופטים פסקו כי אין הצדקה להימנעות משידור התכנית; והיא אכן שודרה בטלוויזיה החינוכית. אך מאז "קלפים פתוחים", שכוונה למעשה לנוער ולא לילדים, ועד שידורה של הסדרה "המתבגרים" 20 שנה מאוחר יותר, כמעט לא היה עיסוק במיניות של ילדים בהפקות המקור הלא-עלילתיות של ערוצי הילדים בישראל.

הליך המחקר

כעבודה בתחום חקר תרבות, מתבונן מחקר זה בתקשורת כתוצר חברתי. המחקר בוחן את הדרכים שבהן בחרו יוצרי הסדרה הלא-עלילתית "המתבגרים" להציג בטלוויזיה לילדים את חוויית ההתבגרות הגופנית והנפשית, בדגש על מיניות של ילדים. כמו כן, מבקש המחקר לבדוק את התגובות הציבוריות לסדרה ולנתח בעזרתן את השיח התרבותי והחברתי הישראלי כלפי גבולות העיסוק של התקשורת לילדים במין ובמיניות. כלי הניתוח משלבים מחקר הפקה, הכולל ראינות עם יוצרים ומפיקים, עם ניתוח תוכן של כל פרקי הסדרה וסקירה של מקורות ראשוניים.

המחקר החל בצפייה ביקורתית בכל שבעת פרקי הסדרה "המתבגרים" כפי ששודרו בערוץ הילדים. הסדרה בנויה אך ורק מראיונות בסגנון דוקו-ריאליטי עם מתבגרים בגיל 12 עד 17, שלוקו בזוגות בהרכבים מגדריים שונים. כל פרק עוסק בנושא אחר מתחום החינוך המיני: אהבה וחברות זוגית; שינויים גופניים ורגשיים בגיל התבגרות (שזכו בסדרה לשני פרקים); דימוי גוף; גברים, נשים ומה שביניהם; מקורות מידע ופורנוגרפיה; פגיעה מינית. בעת הצפייה נכתבו הערות, סומנו נקודות מרכזיות בשיח של התכנית, שכללו התייחסות למה שנכלל בהן ולאופן שבו הוצגו הילדים עצמם ולסוגיות שונות הן ברמת התכנים של החינוך המיני הן ברמת העיצוב והייצוג הטלוויזיוניים. הועלו על הכתב גם מחשבות לגבי הבחירות של היוצרים וכן לגבי דברים שנעדרו מן המסך, אך הופיעו ברקע התיאורטי בנושא התבגרות של ילדים וחינוך מיני.

בחודשים יולי ואוגוסט 2016 ובינואר 2017 נערכו ראיונות איכותניים עם יוצרי הסדרה "המתבגרים": הילי חורב קסוטו, מנהלת ערוץ הילדים; בונית בן עמי, העורכת הראשית של הסדרה; אור סיט, במאי ועורך הסדרה; וירדן סטפנסקי, צלם ועורך שותף בעיצוב הסדרה. נשות ואנשי הפקה אלה נשאו באחריות ישירה לבניית הסדרה כתוצר תרבות טלוויזיוני: החל בהחלטה לצאת לדרך, דרך עבודת התוכן עם צוות יועצים, עיצוב הפורמט של התכנית, הליהוק והעבודה עם המתבגרים שהשתתפו בה וכלה בעריכה הסופית של הפרקים. כלי המחקר האיכותני, שבו נעשה שימוש במחקר זה, הוא ראיון חצי מובנה (ראיון מודרך, ממוקד) (איילון וצבר-בן יהושע, 2010). הראיון כלל שאלות שנגזרו מתכני הסדרה, מתיאור התפתחות העבודה עליה מנקודת מבטם של העוסקים בהפקתה וגם מהרקע התיאורטי לגבי תפיסת הילדות, החינוך המיני ושאלת גבולות השיח התרבותי בייצוג של מיניות בתקשורת לילדים בישראל. הראיונות נערכו פנים אל פנים בתל-אביב (מלבד הראיון עם בונית בן עמי שלבקשתה נערך באמצעות הטלפון), ונמשכו בין שעה לשעתיים כל אחד. כל הראיונות הוקלטו ותומללו באופן מלא.

הנתונים שהתקבלו מן הראיונות אורגנו בהתאם לנושאים ולתמות שעלו מהם על פי גישת התיאוריה המעוגנת בשדה (גבתון, 2001). השיח של המרואיינים נותח תוך התייחסות לנתונים שזוהו במקורות ראשוניים ונגעו לסדרה "המתבגרים" ולדיון הציבורי בה: 55 כתבות, טורי דעה, וראיונות, שנאספו על ידי חברת "יפעת" מן העיתונות הכתובה (מודפסת ומקוונת), הרדיו והטלוויזיה, ופורסמו בעת הסערה הציבורית בין ה-13 לאוקטובר ל-31 לדצמבר 2015; וכן פרוטוקולים של ישיבות הכנסת ובתי משפט, מכתבי תגובה ציבוריים ומסמכים של קובעי מדיניות במשרד החינוך ובמועצת הכבלים והלוויין במשרד התקשורת.

הפרקים להלן נחלקים לשני חלקים מרכזיים: הראשון, דיון בסדרה עצמה; והשני, דיון בשיח הציבורי שהיא עוררה. ביחד הם מאפשרים דיון תרבותי וחברתי במובן הרחב ביותר: בין הטקסט, היוצרים שלו והתפיסות התרבותיות בישראל של העידן הנוכחי, בשאלות שפרקי התכנית הציפו לגבי גבולות הדיון הפתוח בתקשורת בגוף ובמיניות של ילדים, תפקיד התקשורת לילדים ותפיסות הגמוניות ביחס לילדות עצמה.

חלק א': על הסדרה "המתבגרים"

היציאה לדרך

עוד בטרם החלו לעבוד על סדרה שתעסוק באופן לא עלילתי בהתבגרות, ידעו אנשי ערוץ הילדים, המגדיר עצמו כיום כערוץ המיועד לגיל 5 עד 14, כי הם נכנסים לתחום רגיש ביחס התרבותי של מבוגרים אל ילדים. כפי שתיארה הילי חורב קסוטו, מנהלת ערוץ הילדים: "המתבגרים" נולדה מתוך שיחות שלנו עם מורים וילדים ומתוך ההבנה שזה תחום שיש בו חלל גדול. המון הורים מרגישים שצריך לדבר על זה עם הילדים, ואין להם את המענה הנכון. הם רואים שהילדים הולכים ומחפשים את זה במקורות שהם לא יכולים להיות בטוחים שהם הנכונים עבורם. באינטרנט ובדיגיטל יש עולם שלם, ואז הילדים מקבלים הרבה מידע שגוי. וזה נכנס לאיזה שהוא סחרור לא טוב. החלטנו בערוץ להרים את הכפפה ולעסוק בזה. היה ברור שזה להיכנס לשדה מוקשים ושזה נושא מאוד מורכב, ושבתורה הישראלית הוא יעורר המון אמוציות" (ראיון, 27 ביולי 2016). מורכבות זו נוגעת בשתי סוגיות מודחקות בחברה הישראלית: האחת, הכרה של מבוגרים (ובמיוחד הורים) במיניות של ילדים בכלל, ושל ילדיהם בפרט; השנייה, דיון פתוח במיניות של ילדים בערוץ טלוויזיה המשדר לילדים.

תחילה ניסו בערוץ הילדים למצוא סדרה קיימת בשוק הבין לאומי. משלא מצאו סדרה שלדעתם תתאים לילדים ישראלים, הם התחילו לעבוד על הפקת מקור כזו. בתחקיר לקראת הסדרה נאסף מידע חינוכי רב בתחום הייעוץ המיני. אך ערוץ פרטי אינו יכול להסתפק במידע. כדי לגעת בנושא עליו, להוכיח שהמידע המובא בתכנית הוא אמין, כפי שהמשיכה והסבירה חורב קסוטו: "חיפשנו גוף שיעמוד מאחורינו, ושיהיה גוף שיגיד: 'ככה נכון, על זה נכון לדבר ואלה הנושאים שראוי להיעצר עליהם' [...] ופנינו לאחראית על חינוך מיני לילדים ונעור במשרד החינוך". בפגישותיהם עם צוות השירות הפסיכולוגי הייעוצי (שפ"י), למדו אנשי הטלוויזיה כי במשרד החינוך פיתחו סילבוס מפורט לחינוך מיני בכל הגילים. אולם סילבוס זה נלמד רק בחלק ממערכת החינוך בשל מבוכה של מורים ובהיעדר מדריכים מקצועיים. בהנחיית דובר המשרד, ביקש צוות שפ"י להישאר גורם מסייע ומייעץ בלבד, כפי שהעידה בנית בן עמי, עורכת הסדרה: "יחד עם משרד החינוך בנית את נושאי הפרקים ובתוך כל פרק את הדברים החשובים. היו דברים שהבלטתי יותר והיו דברים שהורדתי. [...] הם פחדו כי זה נושא שנוי במחלוקת. זה חומר מאוד נפיץ. [...] הם מאוד שמחו שמישהו רוצה ליצור סדרה נגישה לילדים ורוצה לדבר על הדברים. אבל מצד שני, הם לא לקחו אחריות על התכנית, זו לא תכנית שלהם. הם עזרו במקורות המידע ובמיפוי אבל הם לא אישרו את התכנית ולא אישרו את הפרקים" (ראיון, 4 בינואר 2017). הפנייה של ערוץ הילדים למשרד החינוך נועדה להשיג שתי מטרות עיקריות: זיהוי של הנושאים המרכזיים שחינוך מיני אמור להעביר לילדים בגיל 10-12, שלב טרום התבגרות אליו בעיקר כוונה הסדרה. אך לא פחות מכך, להשיג גיבוי ממלכתי עקיף לכך שהתכנים שנבחרו אכן ראויים לשידור (נושא שבהמשך אכן עלה לדיון בוויכוח הציבורי סביב הסדרה). במסמך שהעביר שפ"י לערוץ הילדים מופיעים שישה נושאי לימוד עיקריים, אשר הפכו לנושאים המרכזיים של הסדרה (רייף, 2014).

עיצוב הסדרה

הבחירה ליצור סדרה העוסקת בחינוך מיני בערוץ פרטי בידורי, העלתה על פני השטח קונפליקט מובנה. מצד אחד, אנשי ערוץ הילדים ביקשו לזהות את הסדרה כישראלית וכחינוכית; אבל מצד שני הם חששו מדידקטיות ישירה, כזו שעלולה להיתפס אצל הילדים הצופים כזרוע ישירה של משרד החינוך. בשל כך נפסל הרעיון הראשוני להיעזר במנחה מבוגר של ערוץ הילדים או בסקולוג מומחה, אשר גלויים ופתוחים ככל שיהיו, עדיין יהוו מקור סמכותי של מידע. כפי שהסביר אור סיט, מיוצרי הסדרה: "אנחנו באנו לענות על צורך. חינוך מיני זה השם, זו הכותרת, אבל אני לא בא לחנך, אני בא ליצור הזדהות אצל הילדים [...] המטרה היא ליצור הזדהות ולגרום להם להבין שהם לא לבד בכל התהליכים שהם עוברים" (ראיון, 4 באוגוסט 2016). החשש להיתפס כמטיפים או כלימודיים יחד עם הרצון להנגיש את התוכן החינוכי, הביאו את היוצרים לבחור בילדים ובני נוער כמובילי הסדרה, כפי שהסביר שותפו של סיט לעשייה, ירדן סטפנסקי: "אמרנו שברגע שהילדים ידברו אז ילדים מקשיבים לילדים". זה כמו שחבר שלך ידבר אלייך. אתה תקשיב ולא תסתכל עליו כאילו 'מי זה היצור הזה שמנסה להעביר לי מסרים...' (ראיון, 8 בינואר 2017). באותו הקשר, למרות שברור שבני הנוער המופיעים בסדרה עונים לשאלות שהוצגו בפניהם ביחס לחוויות גיל ההתבגרות, הרי המראיינים המבוגרים אשר שאלו את השאלות בעת הצילומים אינם נראים ואינם נשמעים. השאלות והנושאים לדיון בכל תת-פרק מוצגים על המסך במעברונים קצרים הכוללים כתוביות טקסט. במידה רבה "המתבגרים" מציגה לצופים שיח שבו משתתפים לכאורה רק ילדים ובני נוער.

במבחי הבמה שנערכו בקרב משתתפי עבר של "הבנים והבנות", תכנית הקיץ של ערוץ הילדים, נבחרו 12 הנערים והנערות שיובילו את הסדרה. לפי היוצרים, לבחירה זו היו מספר יתרונות: המצולמים היו בעלי ניסיון של הופעה מול מצלמה, הם הציגו יכולת ביטוי והראו פתיחות לדבר על תהליך ההתבגרות. הנערים והנערות היו כבר מוכרים לצופי ערוץ הילדים, כחלק מהמגמה הכללית בשדה הטלוויזיה לילדים להציג על המסך את בני דור המילניום. במידה מסוימת, היה זה גם ניסיון להתאים את הסדרה הטלוויזיונית לתופעת היוטיוברים הצעירים והפופולריים, אשר הצופים התרגלו לצפות בתכנים הישירים שהם מייצרים באינטרנט וברשתות החברתיות.

הסדרה צולמה בשתי מצלמות בפורמט הדוקו-ריאליטי ובנויה חזותית מראיונות מילוליים עם שישה זוגות של ילדים ובני נוער, ללא אמצעי המחשה או הדגמה, מלבד מעברוני כתוביות בהן מופיעות השאלות לדיון. כל זוג מצולם באתר נפרד כאשר הם יושבים ברקע מעוצב: גלידריה, חדר ביתי, מטבח וכדומה. סדר הדברים והנושאים המוצגים בפרקים עצמם, הקצב והמעברים בין אמירות שונות של הזוגות נקבעו בחדר העריכה. יתרון בולט לפורמט הדוקו-ריאליטי המבוסס על עדויות (testimonials, בלשון ההפקה), הוא בהיותו מבנה מוכר היטב משלל תכניות הריאליטי הפופולריות. אור סיט, במאי הסדרה, מזהה יתרון נוסף בבחירה ללהק את המצולמים בצמדים מבחינת הפנייה לצופים: "שלב וועדי [שניים מהנערים בסדרה, י"ג], זה היה ברור מיד שהם מדליקים אחד את השני, וזה עובד. [...] גם ברמת ההומור [...] עבור ילד שרואה את התכנית, הרבה יותר קל להקשיב כשיש את ההפוגות הקומיות האלה. בלי הומור זה יכול להיות הרבה יותר טרחני לספר מה עובר על כל אחד. וזה לא פשוט גיל ההתבגרות, זו תקופה די קשה" (ראיון, 4 באוגוסט 2016). לפי היוצרים, האינטראקציה בין בני הנוער שהרכיבו כל צמד יצרה עניין

והעשירה את הסיפור הטלוויזיוני. בפרק "דימוי גוף" של הסדרה, לדוגמא, מבטאות הבנות ירדן וליפז אמירות כלליות בגוף שלישי עם תחושות אישיות הנאמרות בגוף ראשון: "בגיל ההתבגרות אנחנו מרגישים כבר שצריך להיראות טוב ולהיות מטופחים, וזה לא תמיד הולך. [...] עכשיו, כל אלה שאומרים לך: 'את עדיין רזה. את עדיין...'", זה לא קשור. כאילו – זה לא עוזר. זה מה שאנחנו חושבים על עצמנו" (סיט, 2015). מיד אחריהן בפרק מופיעים הבנים עדי ושלבי המספרים: "קשה לאהוב את הגוף שלך, כי אתה... כל הזמן משהו חדש מפתיע אותך. אבל צריך להגיד לעצמך, הכי יפה ככה. האף שלי עקום. הכי יפה ככה!" (סיט, 2015). קטעי הדברים הקצרים והמקוטעים של הצמדים בשפת קולחת ויומיומית יוצרים רצף של דיון פתוח סביב נושא ההתבגרות. בני הנוער עוברים משיחה בגוף שלישי רבים לתיאור בגוף ראשון יחיד, מאמירות כלליות לסיפורים אישיים. הרצף אינו דקדוקי, אלא אסוציאטיבי וככזה מדמה שיחה חופשית בין חברים.

תכני הסדרה

בסדרה נאמרים דברים שנשמעו לעיתים רחוקות על מסך הטלוויזיה לילדים בישראל בהקשר של מין ומיניות: החל מכינויים שונים של איברי המין הזכרי והנקבי, דרך ויכוח בין ילדים ובני נוער על תפקידים מגדריים ויציאה מהארון וכלה בדיון על אוננות וצפייה בפורנו. היוצרים מעידים כי למצולמים היה מושג כללי בלבד לגבי הנושאים שעליהם הם צפויים להישאל; ולכן התשובות היו למעשה הפעם הראשונה בה הם נשאלו בפירוט לגבי הסוגיות השונות. הדבר הביא לכך שבסדרה מובע מגוון עמדות ספונטניות של ילדים ובני נוער, לרבות עמדות שנויות במחלוקת תרבותית כמו: הטענה שבנות המשחקות כדורגל הן בהכרח לסביות; הגבולות של נגיעה לגיטימית; אוננות או משמעותו של הפורנו. יחד עם זאת, העמדות הנשמעות מפי בני הנוער נערכו בסופו של דבר על ידי יוצרים מבוגרים, באופן שתאם את המסרים של חינוך מיני ליברלי. משפטים שנויים במחלוקת או כאלה הנתפסים כ'בלתי מקובלים' תרבותית, הוצבו בצורה כזו שבה סיכום הדברים נועד להוביל את הצופים ל'מסקנה הנכונה והראויה', כפי שהעיד ירדן סטפנסקי: "כל סגמנט, כל תת-נושא, מתחיל בדיון ואז בסוף שמנו בעיקר את התשובות שקלעו יותר למסר שלנו. למשל, דיון בנושא האם בנות שמשחקות כדורגל הן לסביות או לא לסביות. אז בסוף הקטע יש ילדה שאומרת יכן, זה בסדר לשחק כדורגל וזה לא אומר שכן שאוהב בגדים הוא הומו ובת שאוהבת כדורגל היא לסבית". וככה סגרנו את הסגמנט. מבחינת ההיררכיה של הסיפור, הצופה מבין שזה מה שנכון" (ראיון, 8 בינואר 2017). היוצרים העידו כי בעריכה הורדו קטעים שונים, שנתפסו כבלתי מתאימים לשידור, כמו קללות ואמירות שהיו עלולות להיתפס כגזעניות. עם זאת, דווקא בנושאי המיניות בחרו היוצרים להציג פתיחות רבה, כפי שתיארה עורכת הסדרה בוגית בן עמי: "בפרק על זקפת בוקר, עדי ושלבי, אחד מהם אומר שהוא מסתכל בשיעור ופתאום מגלה שמישהו התעורר שם במכנסיים שלו, ואז החבר שלו אומר לו 'מה, זה מהמורה לאנגלית הזקנה?' זה לא ממש פוליטיקלי-קורקט. אז השארנו גם כמה מקומות כאלה, מקומות יותר אותנטיים, כדי לייצר חוויה יותר עגולה. [...] אנחנו היינו חייבים את המקומות האלה של ההפוגה הקומית כדי לדבר את השפה שלהם. הייתה התערבות שלנו אבל היא הייתה מוגבלת" (ראיון, 4 בינואר 2017). כמו כן היוצרים העידו כי הקפידו להוריד בעריכה קטעים בהם תיארו המרואיינים הצעירים חוויות או אירועים העלולים להיתפס כמביישים, אישיים או כואבים מדי. לדברי אנשי ההפקה, הם ניסו להימנע מחשיפת יתר על המסך של ה"קרביים" של בני הנוער, וזאת בניגוד לפורמט העדויות המקובל בסדרות ריאליטי למבוגרים. בכך הפגינו היוצרים 'תפיסה מגוננת' של מבוגרים כלפי

הילדים ובני הנוער המצולמים תוך ויתור מסוים על דרגת הייצוג הנאמן למציאות של גיל ההתבגרות.

בניתוח השיח הכולל של הדברים שנבחרו להיכלל בתכנית ושל רוח התכנית, ניתן לזהות שרובם ביטאו תפיסות בעלות מעמד הגמוני בעשור השני של המאה ה-21, ההולמות תפיסה תרבותית וחברתית ליברלית. היו מצולמים שחלקו חוויות באופן בוטה יותר והיו מי שדיברו בביישנות, אך באופן כללי הדברים שנאמרו הציגו נוער בעל ידע והבנה, התואמים את הנורמות החברתיות המקובלות בקרב מעמד הביניים החילוני-היהודי בישראל.⁷

הדיון, השאלות והעריכה הסופית של הסדרה היו מכווני מטרה חינוכית בהתאם לתפיסות של חינוך מיני ליברלי,⁸ ולא ניסיון לתת ביטוי תיעודי למציאות. לעיתים בחרו אנשי ההפקה לנווט את דברי המרואיינים הצעירים כבר בשלב הראיונות, כפי שהמשיכה ותיארה בן עמי: *'היו לנו מסרים שהיה לנו מאוד חשוב להגיד בסדרה. אם הדברים לא נאמרו באופן טבעי על ידי הילדים, כמו למשל בדיון על פגיעה מינית, אם זה לא עלה מתוכם, אז אמרנו להם: 'אתם מכירים את המשחק של ילדים קטנים, שרצים במסדרון ומורידים למישהו את המכנסיים?' זה נחשב פגיעה מינית. או המשחק '7 דקות בגן-עדן', שבו בת צריכה להתנשק עם מישהו והיא אולי לא רוצה. מקומות מהיום-יום, לא רק דברים מהעולם המבוגר. רצינו להדגיש שפגיעה מינית יכולה לקרות במסדרונות בית הספר או מהחברים שלך. מקומות שהיו לנו חשובים להדגיש, אז שאלנו אותם: 'אתם מכירים את זה? תגידו על זה משהו'. עשינו את זה כדי להכניס נקודות מסוימות שקבענו מראש שחשוב לנו שיהיו כלולות בתכנית'* (ראיון, 4 בינואר 2017). מכאן שלצד קטעים בהם הילדים ובני הנוער אומרים דברים ספונטניים, כנים וישירים מנקודת מבטם הייחודית, ניתן למצוא גם טקסט שהם כוונו להגיד ושניתן לשער שהם הבינו כי אמירתו מצופה מהם חברתית ותרבותית. אחת המצולמות, אדווה קסאי, סיפרה בראיון עיתונאי על הפרק שדן בפגיעה מינית: *'אמרתי לצופות, 'אל תספרי רק לחברה הכי טובה שלך ואל תגיד לה שאסור לגלות. לדווח זה לא להלשין. זה מה שאת חייבת לעשות'. היועצת בבית הספר אמרה לנו את זה''* (שיר, 23 בדצמבר 2015). שילוב הטקסט האותנטי עם אמירות חשובות מנקודת הראות של היוצרים מציג סדרה שבה בני הנוער, מצד אחד, פתוחים מאוד, חושבים ובעלי ידע; אבל, מצד שני, אינם מערערים על תפיסות חינוך מיני מקובלות ומעבירים את 'המסר החינוכי' הליברלי, כפי שזה נתפס על ידי מפיקי הסדרה.

חלק ב': הדיון הציבורי בסדרה

הוויכוח על חשיפה תואמת גיל

הסערה הציבורית בקרב מבוגרים סביב "המתבגרים" פרצה כבר בטרם שידור הסדרה. כנהוג בשדה הטלוויזיה לילדים בישראל בעידן התחרות וריבוי הערוצים (Gozansky, 2017), ערוץ הילדים העלה באוקטובר 2015 קדימונים המזמינים את הילדים לצפות בפרקים. לקדימונים נלוו כתבות עיתונאיות על אודות הסדרה הצפויה לעלות לשידור (למשל: שטרן, 12 באוקטובר 2015). מסע קידום זה, שנועד לעודד את הצפייה בסדרה החדשה, הציע רק הצצה חלקית ולעיתים פרובוקטיבית בתכניה. אותן ידיעות עוררו התנגדות לסדרה בקרב קבוצה של מבוגרים, אשר חששו מעצם החשיפה של ילדים לתכנים מיניים בהקשר של ערוץ הילדים. בראש הקבוצה עמדה

לימור בר און, אשר פנתה במכתב למועצת הכבלים והלוויין, גוף הרגולציה המפקח מטעם המדינה, בדרישה להסיר את הסדרה מלוח השידורים של ערוץ הילדים: "כהורים המסורים שלום ילדיהם שלהם ושל ילדים בכלל [...] ומתוך זעזוע עמוק על עצם שידור תכנית מסוג זה בערוץ שהגיל הממוצע של צופיו נע בין 5-10 [...] אנו מאמינים כי תפקידה של מועצת הכבלים והלוויין [...] לדאוג שהערוצים שקיבלו זיכיונות השידור יקפידו על התאמת תכנים לגילאים בכל ערוצי השידור ויקפידו הקפדה יתרה כשמדובר בערוצי ילדים" (בר און, 2015). במכתב מצינת קבוצת ההורים כי המידע על הסדרה ניזון ממסע יחסי הציבור ומכתבות עיתונאיות, מהן הם למדו כי "בתכנית ילדים ובני נוער מדברים, בין היתר, על אורכו האופטימאלי של איבר המין הגברי, כדוגמא" (בר און, 2015). הטענה המרכזית של קבוצת ההורים, שהקימו בעקבות הסדרה תנועה בשם "שומרים על הילדים", נגעה בסוגיית ההצגה של תוכן בנושא מיני לבני הגילים הצעירים. לתפיסתם, התכנית אינה מתאימה לצפייה של ילדים צעירים, ולכן לא יכולה להיות משודרת בערוץ הילדים, שקהל צופיו נע בין 5 עד 14 (ועדת החינוך, התרבות והספורט, 2015).

הוויכוח התרבותי הראשון בהקשר של "המתבגרים" עסק אפוא בשאלה האם תכנים בנושא מיני ומיניות צריכים להיות מוצגים בערוץ טלוויזיה משדר, הנגיש לילדים בכיתות הנמוכות של ביה"ס היסודי (כיתות א'-ג'). טענה זו מתייחסת לא לתכני הסדרה עצמם, אלא דווקא לעובדה כי הם משודרים במדיום המונים העשוי להיות חשוף לבני גילים צעירים יותר, אשר לכאורה עדיין אינם אמורים להיחשף לתכנים כאלה. בניגוד לשיעורים בבתי ספר, בהם קיימת חלוקה גילית בהתאם לכיתות, שידור טלוויזיוני של מידע בנושא מיניות הופך את שאלת החשיפה התואמת גיל למורכבת. לגבי שידור טלוויזיוני בערוץ משדר קל להעלות את הטענה כי התכנים אינם מתאימים לבני גילים מסוימים, כפי שעולה מדבריו של ח"כ מיקי זוהר בהתייחסו לסדרה: "הפריע לי שיש היום מצב שילד בגיל 6 או 7 צופה בטלוויזיה לפני שהוא הולך לישון, ואז בשעה 30: 20 בערב, ממש לפני השינה, משודרת בערוץ הילדים תכנית שברמה העקרונית היא חיובית, מנסה להסביר לילדים או לחבריה הצעירים מה זה פורנו לעומת החיים האמיתיים, אבל אז מתחילים תיאורים מיניים לכל דבר" (לבנת, 2015).

אנשי ערוץ הילדים הציגו עמדה שונה תוך הדגשת קבוצת הגיל הבוגרת יותר, כפי שהדגימה מנהלת הערוץ הילי חורב קסוטו: "באותה תקופה התפרסמו מחקרים על זה שבגיל 10 כבר מחצית מהילדים צפו בפורנוגרפיה. אז למה אנחנו מחכים? ואם לא נחנך אותם אז איך הם ידעו? [...] איך הם ידעו שזה לא טוב עבורם אם לא נסביר להם את זה?" (ראיון, 27 ביולי 2016). בטווח הגילים אליו פונה ערוץ הילדים, בחרו המתנגדים לשידור התכנית להדגיש את הילדים הצעירים יותר, בעוד אנשי ערוץ הילדים הבליטו את הטענה כי הסדרה מיועדת לקבוצת הגיל 10-12, שהוא הגיל בו מתעוררת הסקרנות, ולכן יש חשיבות לחשיפה לתוכן מעשיר ואף חינוכי. פשרה מסוימת במתח זה הושגה עוד טרם שידור הסדרה בין אנשי ערוץ הילדים לבין המאסדר (רגולטור) מטעם המדינה, מועצת הכבלים והלוויין. ד"ר יפעת בן-חי-שגב, יו"ר המועצה, צפתה בפרקים ובהמלצתה סוכם כי הסדרה תסווג כראויה לשידור מגיל 8 ומעלה, אך בתחילת השידור תופיע שקופית הממליצה על צפייה מגיל 10 ומעלה. כמו כן סוכם כי הסדרה תשודר בשעה 30: 20, הנחשבת שעת שידור מאוחרת יחסית שבה ההורים נמצאים בבית ויכולים לפקח על הצפייה של ילדיהם. שיתוף הפעולה המוקדם של ערוץ הילדים עם המאסדר אינו מחויב על פי החוק. הוא מפקח על התכנים

המשודרים בערוצים ויכול להטיל עליהם מגבלות, אך אינו מחויב לצפות בכל התכנים לפני השידור.⁹ במקרה של הסדרה "המתבגרים", בחרו בערוץ הילדים לערב את יו"ר מועצת הכבלים והלוויין כבר בשלב העבודה על התכנית, כפי שתיארה חורב קסוטו: "ענשתי עם ד"ר יפעת בן חי-שגב ואמרתי לה שאני רוצה לעשות סדרה שמתעסקת בנושאים כאלה. וגם קיבלתי ממנה תוכן שלדעתה חשוב שיהיה בסדרה. למשל, היה לה מאוד חשוב שתהיה התייחסות לאוריינות תקשורתית. אז באמת חיזקנו את הנקודה זאת" (ראיון, 27 ביולי 2016).

ההתייעצות המוקדמת עם המאסדר הוכיחה את עצמה לא רק כתרומה לתכני הסדרה, אלא גם בעת הוויכוח הציבורי לגבי שידור הסדרה, כאשר המועצה היתה הכתובת למכתב התלונה ולכתבי העתירות לבית המשפט העליון. בכל הדיונים הללו הוצגה עמדתה הנחרצת של בן חי-שגב בתמיכה בסדרה, אשר לתפיסתה: "מציעה לבני הנוער הקשר אקטואלי והתייחסות משל עצמם לתכנים הסובבים אותם, ומאפשרת להם להיחשף באופן מבוקר ואחראי לדיון בנושאים המטרידים כל מתבגר ומתבגרת, כולל כמובן נושאי מיניות, זהות מינית, דימוי גוף, צרכנות ונושאים אקטואליים שבישראל מעוררים אמוציות לא רק אצל המבוגרים" (בן חי-שגב, 2015). החלטת בג"ץ שדחתה את התביעה להגביל את הצפייה בסדרה לגיל 14 ומעלה ולדחות את שעת השידור לשעה 22:00, הסתמכה רבות על חוות הדעת של "הגורמים המוסמכים" (בג"ץ, 2015), קרי מועצת הכבלים והלוויין.

הוויכוח לגבי התכנים

קבוצת ההורים המתנגדים לתכנית ואיתה מספר קטן של חברי כנסת שמרנים, העלו שתי טענות נוספות נגד הסדרה: האחת, שהסדרה אינה ראויה כלל לילדים כי היא פרובוקטיבית ודנה במיניות באופן שאינו מקובל חברתית; והשנייה, כי הטלוויזיה כמדיום בידורי אינה אמורה להיכנס לתחומים שהם בסמכות ובאחריות ההורים ומשרד החינוך. שתי הטענות משקפות עמדות שמרניות לגבי תפקיד התקשורת לילדים. לימור בר און וחברי הכנסת שתמכו בעמדתה הציגו תפיסה לפיה ערוץ לילדים אמור להיות מעין שמרטף או 'מקום בטוח' להורים. הערוץ אמור לאפשר להורים שקט ורגיעה לגבי התכנים בהם הילדים שלהם צופים. מכאן, שמטרת ערוץ ילדים היא לשרת בעיקר את האינטרסים של ההורים ושל המבוגרים בכלל. בר און ביטאה זאת בראיון עיתונאי: "לא יכול להיות שלערוץ הילדים, שההורים רואים בו אזור בטוח, יכניסו מה שאני מכנה צבעי מאכל מסרטנים. [...] לא ייתכן שילדים, במקום הכי מוגן, ייחשפו לשיח על סרטי פורנוגרפיה" (שיר, 23 בדצמבר 2015). האינטרסים של המבוגרים, לפי תפיסה זו, הם לשמר את התפיסות ההגמוניות בחברה וביניהן מניעת הפרתו של הטאבו החברתי לגבי דיון פתוח במיניות בפני ילדים. השימוש המכוון במונחים "צבעי מאכל מסרטנים" או "פורנוגרפיה" נועד אם כן להפחיד את ציבור המבוגרים בקביעה שלכאורה פרצה הסדרה את גבולות השיח המגונן על ילדים. גישה זו ביטא ח"כ איציק שמולי בדיון בוועדת החינוך של הכנסת: "אני לא ראיתי את הסדרה, [...] אבל אם התיאורים שמסרתם פה הם מדויקים, על האורך והרוחב ואלוהים ישמור, אז ברור שמישהו הלך גשר אחד רחוק מדי" (ועדת החינוך, התרבות והספורט, 2015). שמולי טען בהמשך דבריו כי העניין הוא בעיקר של גבולות ומינון, אך ניכר כי לב הוויכוח הוא בשאלה אם ראוי בכלל לדבר על מין ומיניות מעל מסך הטלוויזיה לילדים. שיח ההפחדה השמרני של מבוגרים סביב הסדרה לבש לעיתים צורה של שיח מגונן. איש הציבור הנחרץ ביותר בשאלה זו היה ח"כ מיקי

זוהר, אשר טען כי "אין שום סמכות לערוץ הילדים לקבוע מתי הזמן הראוי והנכון לחינוך מיני במדינת ישראל, הסמכות הזו נתונה למוסדות החינוך ולהורי הילדים. [...] לא יכול להיות, לפחות ככה אני מרגיש, שבערוץ הילדים, כשמו כן הוא, ערוץ לילדים, תשודר תכנית שכזו" (ועדת החינוך, התרבות והספורט, 2015). ח"כ זוהר הציג עמדה המנסה לשמר את הכוח בידי ההורים והממסד של המבוגרים והשוללת מגוף שידור פרטי את הזכות לערער על כללי השיח הציבורי על ועם ילדים בנושא מין ומיניות.

אנשי ערוץ הילדים, לעומת זאת, הציגו עמדה הרואה את אמצעי התקשורת לילדים כגופי שידור המיועדים קודם כל לילדים ולנוער עצמם. בהקשר הנוכחי, מאחר שהילדים בגיל טרום התבגרות מגלים עניין בנושא ההתבגרות והמיניות, הרי על הערוץ לנסות ולספק להם מענה, בלי קשר לעמדות ההורים שלהם. עמדת ערוץ הילדים זכתה בתמיכת הפקידות הממשלתית, כפי שכתבה בן-חי-שגב במכתב התגובה לקבוצת ההורים: "תוכן כמו הסדרה 'המתבגרים', זהו תוכן שבני הנוער היום לא מוצאים לא בערוצי הילדים ולא בערוצים למבוגרים – לכן אני מברכת על יצירה של תוכן טלוויזיוני ראוי, בעברית, לבני הנוער הישראליים שמדבר אליהם בשפתם ועל הנושאים המטרידים אותם" (בן-חי-שגב, 2015). תמיכה בעמדה הליברלית הרואה את הטלוויזיה ככלי להעברת מידע חשוב ורלבנטי לילדים הגיעה גם מעמותת "דלת פתוחה" העוסקת בחינוך מיני. מנכ"לית העמותה, שרון צירקסקי, טענה: "זו סדרה אמיצה שמציגה בצורה מאוזנת מגוון של דעות ומייצרת לנו, ההורים, גשר לתקשורת. [...] עבור הורים שמתביישים לדבר עם ילדיהם, זו הזדמנות פז לשבת איתם מול המסך ולתווך עבורם את המידע" (שיר, 23 בדצמבר 2015). עמדת העמותה מחברת בין התפיסה הרואה בתקשורת כלי עבור הילד כאזרח במדינה דמוקרטית הזכאי למידע רלבנטי לחייו, לבין התפיסה החינוכית האשר רואה במשדרים גם הזדמנות עבור ההורים הרוצים בכך. חיבור כזה הציגה גם חורב קסוטו מערוץ הילדים: "האמא של הילדה [אדווה קסאי, י"ג] סיפרה לנו שעשינו שירות מדהים בקהילה [של יוצאי אתיופיה, י"ג]. שפתחנו שם משהו. זו קהילה שבה הן כלל לא מדברות על זה, ופתאום היה להם איזשהו כלי עזר, שבו יכולות גם הבנות וגם הבנים לצפות ובאמת להבין דברים" (ראיון, 27 ביולי 2016). אנשי ערוץ הילדים בחרו להדגיש את היתרונות של הסדרה גם עבור מבוגרים: בהיותה כלי עזר חינוכי.

ככלל, נטה השיח הציבורי בקרב המחוקקים, מקבלי החלטות ברשויות המדינה ובבתי המשפט פעמים רבות לדון בערכי הסדרה (יתרונותיה או חסרונותיה) בעיקר מנקודת המבט של מבוגרים ופחות מנקודת המבט של זכויות הילד. גישה זו ביטאה יו"ר מועצת הכבלים והלוויין: "הדרך הנכונה להתמודד עם הסכנות שאורבות לילדינו ברשת היא לא בניסיון לייצר 'סביבה סטרילית' שתגן עליהם, שהרי זו נידונה לכישלון, אלא בחינוך נכון שיצייד אותם בכלים לזהות את הסכנות והאיומים ולסנן את השפעתם" (בן-חי-שגב, 2015). הדגשת הפעילות של ההורים ובצרכי מבוגרים בשיח הציבורי מתעלמת לרוב מעמדותיהם ומנקודת מבטם של הילדים עצמם.

חשוב להדגיש כי דווקא היוצרים והמפיקים של תקשורת עבור ילדים נמצאים בתווך בין הניסיון שלא לפעול בניגוד לתפיסות הגמוניות של מבוגרים (ובעיקר ההורים), לבין הצורך שלהם להיתפס רלבנטיים, מעניינים ואף פופולריים בקרב הילדים הצופים. ירדן סטפנסקי, מיוצרי הסדרה, ביטא דילמה תרבותית הזו: "אני חושב ש'המתבגרים' הוסיפה משהו עם אגנדה אמיתית לערוץ

הילדים. סוף סוף מתעסקים בנושאים חמים. ניסיון לחולל מהפך. מהפך עדין, אבל עדיין מהפך. בכל זאת זה עולם של ילדים. יש גבול, אתה לא יכול להפוך את זה לערוץ 8 [ערוץ מדע ודעת למבוגרים, י"ג]. זה עדיין ערוץ של ילדים. גם אסור להאכיל ילדים במסרים כמו שמפטמים אווז. צריך לתת להם את זה בעדינות. לא לבוא עכשיו ולתקוע להם את כל האמת בפרצוף" (ראיון, 8 בינואר 2017). יוצרי הסדרה הציגו עמדה ליברלית, לפיה דיון במין ובמיניות בטלוויזיה לילדים הוא מהלך בעל חשיבות ונכון עבור ילדים. יחד עם זאת, כל התומכים בסדרה ניסו להבליט גם את חשיבות הדיון הפתוח כסוגיה חינוכית וככזה המשרת אינטרסים של מבוגרים.

סיכום ומסקנות

ערוץ הילדים בחר לעסוק בשינויים בגיל ההתבגרות עבור ילדים בשלבי טרום התבגרות בהתאם ל"גישת בעלי הזכויות" הטלוויזיונית (Gozansky, 2018a), כאשר הסדרה "המתבגרים" נתנה ביטוי לנקודת המבט של ילדים ובני נוער. היוצרים בחרו אמנם להתחמק משאלת הייצוג החזותי של השינויים (בהעדר מימד חזותי מלבד הראיונות), אך עצם מתן זכות הדיבור לילדים ולבני נוער משייך את הסדרה לקטגוריה זו. לעיתים בני הנוער דיברו מניסיונם האישי ולעיתים מתוך העיבוד שלהם את המסרים שהם ספגו מהחברה ומהתרבות שסביבם (במערכת החינוך, מצד המבוגרים ובתקשורת המקיפים אותם). התוצאה על המסך היא ייצוג של תפיסות העולם המגוונות של בני דור המילניום ממעמד הביניים היהודי-ישראלי, אשר נולדו לסביבה רוויה בתקשורת ולמסרים מיניים רבים ולעיתים סותרים הנמתחים בין מתירנות לבין שמרנות. אחת מהמראיינות בתכנית מביעה למשל עמדה לפיה מין הוא משהו שצריך לעשות רק אחרי גיל 18, בעוד אחרים טוענים כי זה ראוי להיעשות בגילים צעירים יותר. הסדרה מציגה תפיסה תרבותית ליברלית ביחס לתקשורת לילדים, התומכת בזכותם האזרחית של ילדים לדעת את העובדות ולהביע עמדות ביחס לגופם ולנפשם, למין ולמיניות. אך ביחס ליברלי זה שולבה גם תפיסת שידור חינוכית הגמונית, שהיא בעיקרה מבט של מבוגרים לגבי הידע שילדים אמורים להכיר ולגבי ערכים שהילדים צריכים לקבל. מפיקי ויוצרי הסדרה, באופן התואם את רוח המסרים של חינוך מיני במשרד החינוך, ניסו להמחיש ערכים ליברליים כמו סובלנות לאחר, קבלת נטייה מינית הומואית ושוויון מגדרי.

בדומה לניתוח של דיוויס ודיקנסון (Davis & Dickinson, 2004) לגבי דרמה לילדים ולנוער, הרי הסדרה שנידונה כאן מבוססת על תפיסת עולם ליברלית, שהיא תוצר של עשייה של מבוגרים כלפי ילדים וככזו מבטאת סדר יום ואידיאולוגיות של מבוגרים. תפיסות הגמוניות אלה חותרות ליידע ולחנך תוך כדי בידור. היוצרים מנסים להימנע מ'טון מטיף', העלול לגרום לצופים הצעירים לחוש שהתכנית 'אינה שלהם' ובכך לסכן את הפופולריות שלה. תכניות כאלה, כותבים דיוויס ודיקנסון, מנהלות משא ומתן חברתי, תחת לחץ של קבוצות הורים ואישי ציבור, מתוך תחושת המחויבות שלהן לסייע בבניית סוג מסוים של 'אזרח העתיד', שרצוי שיהיה בעל תפיסות פוליטיות ליברליות. למרות ההצהרות החינוכיות וזהירות היתר של העוסקים בהכנתה ובאישורה לשידור, שכללו התייעצויות עם פסיכולוג ילדים וגורמים חינוכיים, עוררה הסדרה סערה ציבורית. הלחץ מצד גורמים שמרניים הגיע בעיקר בשל הדיון הפתוח במיניות. הטענות הראשוניות ביחס לחשיפה של ילדים צעירים לתכנים היו רק פתיחה לשלילה המרכזית של עצם אפשרות הדיון במיניות בתקשורת לילדים. אלא שתחת המעטה של חשש מפגיעה בילדים צעירים מסתתר רצון לשמר

טאבו תרבותי ולמנוע שיח תקשורתי פתוח במיניות של ילדים ונוער. זו יציאה נגד הרוח הליברלית, אשר יוצרי הסדרה לילדים ניסו לבטא, והצגה תקיפה של הדרישה לצנזורה בתואנה כי מישוהו עלול להיפגע מתוכנו של שיח חופשי זה. בדומה לניסיון של גורמים פוליטיים וחברתיים בישראל להצר את גבולותיו של חופש הביטוי האמנותי בעשור השני של המילניום תוך שהם מנופפים בטענה שחופש ביטוי עלול לגרום 'לפגיעה ברגשות חלק מהציבור' (למשל, ליטמן, 29 בדצמבר 2014); הרי הניסיון להצר את צעדי ערוץ הילדים מבטא מאמץ דומה למנוע דיון חופשי ופתוח במיניות של ילדים ונוער בתקשורת. העובדה ששתי הפקות המקור הישראליות הבודדות שעסקו במיניות של ילדים ובני נוער, "קלפים פתוחים" של הטלוויזיה החינוכית משנות התשעים של המאה העשרים ו"המתבגרים" של ערוץ הילדים בעידן הנוכחי, נתקלו בתגובות סוערות והגיעו לדיון בבתי המשפט, מעוררת את החשש כי גופי שידור לילדים יהססו להמשיך ולעסוק בנושא זה. בוויכוח סביב "המתבגרים" היתה ידה של הגישה הליברלית, אותה יצגו אנשי ערוץ הילדים והמאסדרת מטעם המדינה, על העליונה, כאשר בית המשפט אישר את שידור הסדרה במלואה כפי שתוכננה. אך תוצאה זו אינה ערובה לכך שסדרות לא עלילתיות העוסקות במיניות של ילדים ובני נוער יופקו גם בעתיד.

רשימת המקורות

- אבירם, מ' (2010). **המדריך הגדול לכתיבת תסריטים לילדים**. רמת גן: רימונים.
- איל, ק' (אוקטובר, 2015). איזה מין טלוויזיה. **פנים**, 69. נדלה מתוך <http://panim.artbit.co.il/%D7%9B%D7%95%D7%AA%D7%A8%D7%AA>
- איילון, י' וצבר-בן יהושע, נ' (2010). תהליך ניתוח תוכן לפי תיאוריה מעוגנת בשדה. בתוך ל' קסן ומ' קרומר-נבו (עורכות), **ניתוח נתונים במחקר איכותני** (עמ' 359-382). באר-שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- ארגון האומות המאוחדות (1989). **אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד**. נדלה מתוך <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/ChukimVeamanot/amanot/AmnaOom.htm>
- בגיץ (1997). פסיקת בגיץ 273/97, האגודה לשמירת זכויות הפרט, קל"ף והאגודה לזכויות האזרח בישראל נ' שר החינוך ואח'.
- בגיץ (2015). פסיקת בגיץ 9096/15, לימור בר און נ' המועצה לשידורי כבלים ולוויין. בורדייה, פ' (1984 [2005]). **שאלות בסוציולוגיה** (תרגום: א. להב) תל אביב: רסלינג.
- בן חי-שגב, י' (2015, 9 בנובמבר). מכתבכם מיום 26.10.2015. [מכתב תשובה ללימור בר און בשם קבוצת הורים].
- בן יעקב, א' (2018). **היום הבינלאומי למאבק בלהט"ב פוביה**. נדלה מאתר משרד החינוך, השירות הפסיכולוגי ייעוצי:
- <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Shefi/Hitpatchut/homofobya2014.htm>
- בר און, ל' (2015, 26 באוקטובר). דרישה להסיר מלוח השידורים של ערוץ הילדים את התכנית "המתבגרים". [מכתב פנייה של קבוצת הורים למועצת הכבלים והלוויין].

גבתון, ד' (2001). תיאוריה המעוגנת בשדה: משמעות תהליך ניתוח הנתונים ובניית התיאוריה במחקר איכותי. בתוך נ' צבר-בן יהושע (עורכת), **מסורות וזרמים במחקר האיכותי** (עמ' 195-227). אור יהודה: דביר.

הוכברג, ז' (2014). התבגרות מוקדמת בהיבט אבולוציוני. **הרפואה**, 153(10), 590-586.
ועדת החינוך, התרבות והספורט (2015). **שידור תכנים בלתי הולמים בערוצי ילדים** (פרוטוקול ישיבה מס' 84). נדלה מאתר הכנסת:

<http://main.knesset.gov.il/Activity/committees/Education/Pages/CommitteeProtocols.aspx>

חוק סיווג, סימון ואיסור שידורים מזיקים (2001). נדלה מאתר משרד התקשורת:
<http://www.moc.gov.il/317-he/MOC.aspx>

ידיד, נ' (2017). **התפתחות מינית נורמטיבית של ילדים ומתבגרים**. נדלה מאתר משרד החינוך, השירות הפסיכולוגי ייעוצי:

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Shefi/Hitpatchut/hitpatchut_minut.htm

לבנת, ע' (25 בנובמבר, 2015). פורנו רך: "המתבגרים" הציפה את העיסוק ב"תכנים בלתי הולמים". **מעריב**. נדלה מתוך <http://www.maariv.co.il/culture/tv/Article-515092>

ליטמן, ש' (29 בדצמבר, 2014). מחלוקת סביב תערוכה במכללת ספיר שעוסקת בחופש הביטוי. **הארץ**. נדלה מתוך <https://www.haaretz.co.il/gallery/art.premium-1.2524673>

למיש, ד' (2011). "הבנים על הבנות": מיפוי מגדר ומשפחה של תכניות טלוויזיה לילדים בישראל. **מסגרות מדיה**, 6, 61-88.

סיט, א' (במאי). (2015). **דימוי גוף** [פרק מסדרת טלוויזיה]. בתוך ט' מרום וא' גוהר (מפיקים ראשיים), **המתבגרים**. ישראל: ערוץ הילדים.

ספיבק, ד. (2016). זרקור: שלוש הערות על בג"ץ "קלפים פתוחים". אצל ע. מורגנשטרן, י. לוינסקי וא. הראל (עורכים), **זכויות הקהילה הגאה בישראל: משפט, נטייה מינית וזהות מגדרית** (עמ' 527-536). צפריים: נבו.

פוקו, מ' (1976 [2008]). **תולדות המיניות 1 - הרצון לדעת** (תרגום: ג. אש). תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

קמינר, ש' (במאי). (1997). נוער גאה אי ו-בי' [פרקים מסדרת טלוויזיה]. ש' עמירם (עורכת ומפיקה), **קלפים פתוחים**. ישראל: הטלוויזיה החינוכית הישראלית.

קראוזמן בן-עמוס, א' (1995). נעורים ומודרניות: התזה של פיליפ אריאס. **זמנים**, 52, 49-41.
רייף, ס' (2014). **חינוך מיני בשישה שיעורים**. ירושלים: משרד החינוך, השירות הפסיכולוגי הייעוצי, היחידה למיניות ומניעת פגיעה בילדים ובני נוער.

שרן, א' (12 באוקטובר, 2015). בערוץ הילדים מתבגרים ולומדים שיש סקס אחר. **הארץ**. נדלה מתוך <https://www.haaretz.co.il/gallery/television.premium-1.2750180>

שיר, ס' (23 בדצמבר, 2015). תרגילים בהתבגרות. **ידיעות אחרונות**. נדלה מתוך <http://www.yediot.co.il/articles/0,7340,L-4743323,00.html>

American Psychological Association. (2007). *Report of the APA on the sexualization of girls*. Retrieved from <http://www.apa.org/pi/wpo/sexualization.html>

- Boonstra, H. D. (2011). Advancing sexuality education in developing countries: Evidence and implications. *Guttmacher Policy Review*, 14(3), 17-23.
- Bragg, S. (2006). Young women, the media, and sex education. *Feminist Media Studies*, 4(4), 546-551.
- Bragg, S., Buckingham, D., Russell, R., & Willett, R. (2011). Too much, too soon? Children, 'sexualization' and consumer culture. *Sex Education*, 11(3), 279-292.
- Brooks-Gunn, J., & Petersen, A. C. (1984). Problems in studying and defining pubertal events. *Journal of Youth and Adolescence* 13(3), 181-196.
- Buckingham, D. (2012). *Sexualisation: Constructing the issue*. Retrieved from <https://ddbuckingham.files.wordpress.com/2015/04/sexualisation.pdf>
- Davis, G., & Dickinson, K. (2004). Introduction. In G. Davis & K. Dickinson (Eds.), *Teen TV: Genre, consumption & identity* (pp. 1-13). London: BFI.
- Eyal, K., Raz, Y., & Levi, M. (2014). Messages about sex on Israeli television: Comparing local and foreign programming. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 58, 42-58.
- Finnerty-Myers, K. (2011). Understanding the dynamics behind the relationship between exposure to negative consequences of risky sex on entertainment television and emerging adults' safe-sex attitudes and intentions. *Mass Communication & Society*, 14, 743-764.
- Gozansky, Y. (2017). From pupils to consumers: The transformation of the concept of childhood in Israeli children's television, *Journal of Children and Media*, 11(1), 36-52.
- Gozansky, Y. (2018a). Showing puberty: Overcoming the taboo in children's television. *Sex Education*, 18(5), 555-570.
- Gozansky, Y. (2018b). Fifty years of drama on Israeli children's television: From teaching to competing. *Israel Studies Review*, 33(2), 123-147.
- Lalwani, S., Reindollar, R., & Davis, A. J. (2003). Normal onset of puberty. *Obstetrics and Gynecology Clinics of North America*, 30(2), 279-286.
- Lemish, D. (2010). *Screening gender on children's television*. London: Routledge.
- Lemish, D. (2011). 'Can't talk about sex': Producers of children's television around the world speak out. *Sex Education*, 11(3), 267-277.
- Livingstone, S., & Bulger, M. (2014). A global research agenda for children's rights in the digital age. *Journal of Children and Media*, 8(4), 317-335.
- Meyer, J. W. (1986). The institutionalization of the life course and its effects on the self. In A. B. Sorensen, F. E. Weinert, & L. R. Sherrod. (eds.), *Human development and the life course: Multidisciplinary perspectives* (pp. 199-216). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Neuss, N. (2005). I've learnt something... *TelevIZion*, 18, 20-23.

- Parent, A. S., Teilmann, G., Juul, A., Skakkebaek, N. E., Toppari, J. & Bourguignon, J. P. (2003). The timing of normal puberty and the age limits of sexual precocity: Variations around the world, secular trends, and changes after migration. *Endocrine Reviews* 24(5), 668–693.
- UNESCO. (2009). *International technical guidance on sexuality education. (Volume II – Topics and Learning Objectives)*. Retrieved from http://data.unaids.org/pub/externaldocument/2009/20091210_international_guidance_sexuality_education_vol_2_en.pdf

הערות

- ¹ המרואיינים נתנו את הסכמתם לציטוט בשם המלא.
- ² השימוש בלשון זכר כולל ילדים וילדות ונובע מנוחות השימוש. במקרה והכוונה לילדים או לילדות בלבד, הדבר יצוין במפורש.
- ³ אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, שאומצה בשנת 1989, קובעת בסעיף 17: "המדינות החברות מכירות בחשיבות תפקידם של אמצעי התקשורת ההמוניים ויבטיחו כי לילד תהיה גישה למידע ולחומר ממגוון מקורות [...] במיוחד אלה הנועדים לקידומו החברתי, הרוחני והמוסרי, ולבריאותו הגופנית והנפשית" (ארגון האומות המאוחדות, 1989).
- ⁴ היפר-מיניות באנגלית היא sexualisation (ראו למשל: Bragg et al., 2011).
- ⁵ ראו למשל: Finnerty-Myers, 2011.
- ⁶ הביטוס: "מערכת נטיות הנרכשות במהלך הכשרה מובלעת או מפורשת, אשר מתפקדת כמערכת של סכמות יצרניות" (בורדייה, [1984] 2005, עמ' 117).
- ⁷ בסדרה אין ייצוג לעמדות של ילדים חרדים או ערבים.
- ⁸ מסר חינוכי ליברלי ברוח השירות הפסיכולוגי ייעוצי במשרד החינוך כולל אחריות לקידום תפיסות עולם שוויוניות, לכיבוד אדם באשר הוא אדם, למניעת אפליה, לחופש ולסובלנות (ראו למשל: בן יעקב, 2018).
- ⁹ האסדרה של שידורי הטלוויזיה מתמודדת עם סוגיית החשיפה לתוכן בהתאם לגיל באמצעות סיווג משדרים. היא קובעת כי משדרים הכוללים ביטויים חזותיים, מילוליים או קוליים של אלימות, מין או אכזריות יסומנו כמשדרים, אשר אינם ראויים לצפיית בני גיל מסוים ומטה (חוק סיווג, סימון ואיסור שידורים מזיקים, 2001).